

اخلاق اجتماعی حضرت سلیمان(علیه السلام) در مواجهه با قدرت و ثروت

مونس سادات حسینی^۱

چکیده

از دیدگاه ادیان الهی در حیطه اخلاق اجتماعی ثروت اندوزی و قدرت طلبی فرو رفتن در ورطه مادیات است که باعث غفلت و غرور و ضعف عقل می‌شود و انسان دنیا طلب می‌پندارد اگر در دنیا به قدرتی یا ثروتی رسید، شایستگی آن را داشته که بر دیگران برتری جوید، اما در مقابل می‌توان از این دو ابزار برای رسیدن به قرب الهی بهره جست. قرآن کریم از پیامبری به نام حضرت سلیمان (علیه السلام) به عنوان الگو نام می‌برد که چگونگی مواجهه با این دو وسیله را در اخلاق اجتماعی به بشر آموخته است. تحقیق حاضر به هدف تبیین اخلاق اجتماعی حضرت سلیمان(علیه السلام) در مواجهه با قدرت و ثروت به روش توصیفی و تحلیلی نگاشته شده است. نتایج حاصل از تحقیق عبارتند از: حضرت سلیمان جهت برقراری امنیت در برابر زورگویان از قدرت تهاجمی خویش استفاده می‌کردند، همانگونه که در تمامی رخدادهای تاریخ، انبیا الهی نقش موثری در هدایت بشریت داشته‌اند، حضرت سلیمان با قدرت خویش در برابر کفر و شرک زمان خویش ایستاد. آن حضرت از پیامبرانی است که از ثروت زیادی برخوردار بود، اما با این همه نعمت شاکر نعمت‌های الهی بود و مانند پارسیان زندگی می‌کرد و این ثروت را برای مساکین استفاده می‌نمود.

کلیدواژه‌ها: اخلاق اجتماعی، حضرت سلیمان(علیه السلام)، ثروت، قدرت، مواجهه.

^۱. دانش آموخته سطح ۲، مدرسه علمیه فاطمیه (سلام الله علیها).

مقدمه

خداوند متعال خلقت بشر را بر اساس زندگی اجتماعی قرار داده است و تا آنجا که در تاریخ نشان داده بشر هر جا بوده به صورت اجتماعی زندگی می کرده زیرا قوا و ابزاری که در تک تک انسان ها وجود دارد از اینکه تمامی حوائج و ضروریات زندگی او را تامین کنند قاصرند به همین دلیل انسان چاره ای جز تن دادن به زندگی اجتماعی ندارد.^۱

بعضی از ناآگاهان، مسائل اخلاقی را، به عنوان یک امر خصوصی در زندگی شخصی می نگرند، در حالی که اکثر مسائل اخلاقی، بلکه همه آنها، آثاری در زندگی اجتماعی بشر دارد، یکی از مسائل مهم در اخلاق اجتماعی چگونگی مواجهه با ثروت و قدرت است.

انسان خواه ناخواه علاقه به مال دنیا دارد، چرا که گذران زندگی او به وسیله آن می باشد، و این علاقه در حد اعتدال مذموم نیست، مهم آن است که نیازمندان را هم در اموال خود سهیم کنید، نه تنها حقوق واجب الهی را بپردازد بلکه از انفاق های مستحب نیز خودداری نکند.^۲

در عصر حاضر، انسان ها بیش از پیش با چالش های اخلاقی در مواجهه با قدرت، ثروت و موقعیت های اجتماعی روبه رو هستند. در چنین شرایطی، بازخوانی سیره پیامبران الهی می تواند راهگشای بازسازی اخلاق اجتماعی باشد. یکی از این پیامبران که قرآن کریم از ایشان به نیکی یاد نموده حضرت سلیمان (علیه السلام) است. در قرآن مجید از ایشان به عنوان یک پیامبر بزرگ و یک زمامدار مقتدر که حکومت بی سابقه و بی لاحق های داشته یاد نموده است. حضرت سلیمان یکی از پیامبر آن عظیم الشأن بنی اسرائیل است که از نظر مقامات مادی و معنوی در تاریخ پیامبران بی نظیر است نام وی در قرآن ۱۶ مرتبه در سوره های بقره، نساء، انعام، انبیاء، نمل، سبأ،

^۱ . طباطبائی ، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۲، ص ۱۱۷.

^۲ . مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۲۴، ص ۴۰۴.

ص، آمده است، چنانکه خداوند متعال می‌فرماید: «وَوَهَبْنَا لِدَاوُدَ سُلَيْمَانَ نِعَمَ الْعَبْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ^۱»، ما سلیمان را به داوود بخشیدیم؛ چه بنده خوبی! زیرا او بسیار توبه کننده بود» و به یاد او بود.

تحقیق حاضر به هدف تبیین اخلاق اجتماعی حضرت سلیمان (علیه السلام) در مواجهه با قدرت و ثروت پاسخگویی سوالات ذیل است:

۱- اخلاق اجتماعی حضرت سلیمان (علیه السلام) در مواجهه با قدرت چگونه است؟

۲- اخلاق اجتماعی حضرت سلیمان (علیه السلام) در مواجهه با ثروت چگونه است؟

در زمینه سیره اخلاقی زندگی حضرت سلیمان (علیه السلام) پژوهش‌های متعددی صورت گرفته از جمله: کتاب «حضرت سلیمان نبی علیه السلام زندگی پیامبران»، نوشته نعمت الله جزایری (۱۴۰۱) کتاب حاضر برگزیده بخشی از کتاب معروف المبین فی قصص الانبیا والمرسلین است که در آن با استناد به قرآن به سرگذشت حضرت سلیمان ویژگی‌های شخصیتی و اتفاقات دوران ایشان پرداخته شده است.

همچنین پایانامه با عنوان «بررسی روش اخلاقی حضرت یوسف (علیه السلام) و حضرت سلیمان (علیه السلام) در قرآن و عهدین»؛ نوشته مسلم طحان زاده راوری (۱۳۹۵) این پایان‌نامه به روش حضرت یوسف و حضرت سلیمان در قرآن و عهدین با هدف آشنایی و آگاهی با رفتار انبیای الهی و پیروی از روش آن‌ها به نگارش درآمده است؛ از این‌رو، روش‌های اخلاقی این دو پیامبر بزرگ در قرآن و عهدین، به سه دسته است اخلاق الهی، فردی، اجتماعی پرداخته شده است.

مقاله با عنوان «اصول مدیریت فرهنگی در فرایند فعالیت‌های اجتماعی بر سیره حضرت سلیمان در قرآن کریم» نوشته زهرا سادات موسوی، سید علی میر آفتاب (۱۳۹۸) در این مقاله به روش تحلیل توصیفی و با توجه به تأمل در سیره مدیریتی و حکومتی حضرت سلیمان در قرآن کریم برخی از این اصول همچون تفقد و نظارت تنبیه و تشویق تکریم تحقیق و بررسی تعلیم و مکاتبه ارزیابی و ایجاد رقابت معرفی شده و با استفاده از منابع مدیریتی و تفسیری به تعبیر و شرح آنها پرداخته

۱. ص: ۳۰.

شده است. اما مقاله حاضر در صدد است به اخلاق اجتماعی حضرت سلیمان(علیه السلام) در مواجهه با قدرت و ثروت بپردازد.

۱- مفهوم اخلاق اجتماعی

اخلاق در لغت جمع خلق و خلق به معنای سرشت و سجیه است.^۱ این واژه در اصطلاح معانی گوناگونی دارد از جمله به معنای صفات نفسانی اکتسابی و افعال اختیاری قابل ستایش و نکوهش را شامل می‌شود.^۲ مطابق اصطلاح اخیر پژوهشگران علم اخلاق موضوع این علم را اعم از ملکات اخلاقی می‌دانند و معتقدند که اخلاق همه افعال اختیاری انسان را که متصف به خوب و بد می‌شود و می‌توانند برای نفس انسانی کمالی را فراهم آورند یا موجب پیدایش رذیلت و نقص در نفس شود ر بر می‌گیرد.^۳

واژه اجتماعی صفت و به معنای منسوب به اجتماع است.^۴ این واژه بیانگر یکی از مهم‌ترین ابعاد وجودی انسان یعنی ارتباط و تعامل با انسان‌های دیگر جامعه است. شخص انسان و برخی از شئون او در صورت وابسته بودن به جامعه به صورت بی‌واسطه یا با واسطه به این صفت متصف می‌شود.

با توجه به معنای اخلاق و اجتماع، اخلاق اجتماعی در اصطلاح دانشی است ناظر به منش و کنش انسان و نظام اخلاقی جامع نظامی است که تمام ابعاد وجودی انسان و همه روابط و رفتارهای او را پوشش دهد و برای جهت دهی به تمام ملکات درونی و چگونگی رفتار وی برنامه ارائه کند. از آنجا که انسان موجودی اجتماعی است و در طول حیات با هموعان خویش ارتباط فراوان و منطقی برقرار می‌کند بسیاری از افعال اختیاری او در این حیطه شکل می‌گیرند و از این رو در قضاوت اخلاقی قرار می‌گیرند، اینکه در تعامل با دیگران چه باید انجام داد و چه نباید انجام داد موضوع اخلاق اجتماعی است در واقع اخلاق اجتماعی صفات اکتسابی و افعال اجتماعی انسان است

۱. ابن اثیر، النهایه فی غریب الحدیث والاثار، ج ۲، ص ۷۰.

۲. مصباح یزدی، فلسفه اخلاق، ص ۱۷.

۳. همان، اخلاق در قرآن، ج ۱، ص ۲۴.

۴. معین، فرهنگ معین، ص ۷۲.

و در آن به تعیین ارزش افعالی که به زندگی اجتماعی مربوط می‌شوند و از ملکاتی که از این افعال به وجود می‌آیند پرداخته می‌شود.^۱

۲- اخلاق اجتماعی حضرت سلیمان (علیه السلام) در مواجهه با قدرت

دین مبین اسلام قدرت را امانت می‌داند و صاحب قدرت را امانت نگهدار وظیفه قدرت مدار آن است که امانت را ملک خود ندانند و در نگهداری آن کمال دقت را داشته باشد، قدرت جزئی از حوزه کار سیاست بوده و هدف سیاست هدف بشر به سوی کمال و تعالی ایجاد نظم و عدالت و جلوگیری از ظلم و ستم است.^۲ از دیدگاه قرآن کریم ویژگی‌های اخلاق اجتماعی حضرت سلیمان (علیه السلام) در مواجهه با قدرت عبارتند از:

۱-۲- دیپلماسی تهاجمی در برابر ملکه سبا

امروزه واژه دیپلمات به افراد مجرب و با مهارتی اطلاق می‌شود که حرفه آنها دیپلماسی است دیپلماسی از دوران قدیم میان دولت‌ها رایج بوده، امروزه نیز حکومت‌ها در تلاش برای تحصیل هدف‌ها و دفاع از منافعشان از این ابزار استفاده می‌کنند. دیپلماسی عبارت است از فن اداره سیاست خارجی و یا تنظیم روابط بین‌المللی و نیز حل و فصل اختلافات بین‌المللی از طرق مسالمت آمیز، اگر چه دیپلماسی به عنوان یکی از ابزارهای اجرای سیاست خارجی محسوب می‌شود ولی در فرایند استفاده از حرب‌های اقتصادی فرهنگی و نظامی نیز کاربردی موثر دارد.^۳

با نگاهی به سیر روابط بین‌المللی و مواضع دولت‌ها در سیاست جهانی به این واقعیت تلخ پی می‌بریم که جهان به اقطاب قدرت و دسته‌بندی‌های سیاسی متعددی تقسیم شده و بر طبق سنت حاکم بر نظام بین‌الملل کشورها به دو گروه سلطه‌گر و تحت سلطه تقسیم می‌شوند، شاید در طول تاریخ قرون گذشته به ندرت بتوان کشوری را یافت که از این دو گروه خارج باشند. نظام بین‌المللی

۱. مصباح یزدی، اخلاق در قرآن، ج ۳، ص ۳۹.

۲. صالحی و همکاران، بررسی تطبیقی مبادی و مبانی قدرت در اندیشه سیاسی غرب و اسلام مطالعه موردی اندیشه سیاسی رهبران انقلاب اسلامی ایران، منبع پژوهشنامه علوم سیاسی، ش ۴.

۳. پور قلی، سیاست خارجی ایران قبل و بعد از انقلاب، ص ۲۱.

و اجتماعی انسان‌ها بدون اقتصاد شکوفا و رشد یافته بسی تلخ دشوار و قرین و نکبت و بدبختی است اقتصاد بیمار همواره زمینه ساز نابودی ارزش‌های اخلاقی و استیلای سایه فساد فحشا جرم و جنایت بر زندگی بشر است چه بسا انسان‌هایی که وامانده گرده نانی بخور و نمیر هستند ولی به تعالی معنوی بیندیشند و از آرمان‌های انسانی و فضائل و مکارم اخلاقی تصور و ترسیم روشن و شایسته‌ای داشته باشند و از سوی دیگر رفاه روز افزون مادی و تسلط لجام گسیخته پول و سرمایه اگر به وسیله ایمان به خدا پایبندی به فضائل اخلاقی ارزش‌های معنوی مهار نشود آنچه آدمی را در باتلاق خور و خواب و خشم و شهوت فروبرد.^۱

حضرت سلیمان (علیه السلام) از پیامبرانی است که از ثروت زیادی برخوردار بود، چنانکه قرآن کریم می‌فرماید: «وَلِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ غَدُوها شَهْرٌ وَ رَوَّاحُها شَهْرٌ وَ أَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ وَ مِنَ الْجِنِّ مَنْ يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَ مَنْ يَزِغُ مِنْهُمْ عَنْ أَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّعِيرِ * يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَارِبَ وَ تَمَاثِيلَ وَ جِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَ قُدُورٍ رَاسِيَاتٍ اعْمَلُوا آلَ دَاوُدَ شُكْرًا وَ قَلِيلٌ مِنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ»^۲، و برای سلیمان باد را مسخر ساختیم که صبحگاهان مسیر یک ماه را می‌پیمود، و عصرگاهان مسیر یک ماه را، و چشمه مس (مذاب) را برای او روان ساختیم، و گروهی از جن پیش روی او به اذن پروردگار کار می‌کردند، و هر کدام از آنها از فرمان ما سرپیچی می‌کرد او را از عذاب آتش سوزان می‌چشانیدیم! . آنها هر چه سلیمان می‌خواست برایش درست می‌کردند، معبدها، تماثله‌ها، ظروف بزرگ غذا همانند حوضها! و دیگهای ثابت (که از بزرگی قابل حمل و نقل نبود، و به آنها گفتیم:) ای آل داود شکر (اینهمه نعمت را) بجا آورید، اما عده کمی از بندگان من شکر گزارند!

در این آیات خداوند متعال در مورد سلیمان از سه موهبت بزرگ بحث می‌کند، می‌فرماید: ما باد را مسخر سلیمان قرار دادیم که صبحگاهان مسیر یک ماه را می‌پیمود و عصرگاهان مسیر یک ماه جالب اینکه برای پدر جسم خشن و فوق العاده محکمی یعنی آهن را مسخر می‌کند و برای فرزند موجود بسیار لطیف، ولی هر دو کار سازنده و اعجاز آمیزند و مفید، جسم سخت را برای داود نرم

^۱ .الهامی نیا و همکاران، اخلاق اقتصادی، ج ۱، ص ۱۱.

^۲ . سبا: ۱۲-۱۳.

می‌کند، و امواج لطیف باد را برای سلیمان فعال و محکم! لطافت باد هرگز مانع از آن نیست که اعمال مهمی را انجام دهد، بادهای هستند که کشتیها عظیم را بر سطح اقیانوسها به حرکت در می‌آورند، سنگهای سنگین آسیا را می‌چرخانند، و بالنها را بر فراز آسمان به شکل هواپیما به حرکت در می‌آورند. آری خداوند این جسم لطیف را با این قدرت خیره کننده در اختیار سلیمان قرار داد.^۱

اما با این همه نعمت آن حضرت مانند پارسایان زندگی می‌کرد، در حالات آن حضرت بیان شده است: «كَانَ سُلَيْمَانُ (ع) مَعَ مَا هُوَ فِيهِ مِنَ الْمُلْكِ يَلْبَسُ الشَّعْرَ وَ إِذَا جَنَّهُ اللَّيْلُ شَدَّ يَدَيْهِ إِلَى عُنُقِهِ فَلَا يَزَالُ قَائِمًا حَتَّى يُصْبِحَ بَاكِيًا^۲»؛ حضرت سلیمان (علیه السلام) با سلطنتی که داشت، لباس خشن می‌پوشید و شب هنگام دستش را گردن انداخته تا صبح گریه می‌کرد.

همچنین آن حضرت این ثروت را برای مساکین استفاده می‌نمود، چنانکه بیان شده: « (كَانَ سُلَيْمَانُ) يَجِيءُ إِلَى الْمَسَاكِينِ وَ يَقْعُدُ مَعَهُمْ وَ يَقُولُ مَسْكِينُ مَعَ الْمَسَاكِينِ »؛ نزد مساکین می‌آمد، با آنها می‌نشست و می‌فرمود: مسکینی هستم هم‌نشین با مساکین.

^۱ . مکارم شیرازی ، تفسیر نمونه، ج ۱۸، ص ۳۵.

^۲ . مجلسی، بحار الانوار، ج ۱۴، ص ۸۲.

نتیجه

نتایج حاصل از تحقیق عبارتند از: پیامبران الهی جهت برقراری امنیت در برابر زورگویان از قدرت تهاجمی خویش استفاده می‌کردند که حضرت سلیمان نیز از این قاعده مستثنا نبودند، قرآن کریم بیان می‌کند که حضرت سلیمان وقتی که شنید بلقیس و درباریان نزد او می‌آیند، با قدرت نمایی خواست تخت بلقیس نزد وی آید تا راه برای تصمیم بی قید و شرط آنها و ایمانشان به قدرت الله هموار سازد و نیاز به حضور در میدان نبرد و خونریزی نباشد.

همانگونه که در تمامی رخدادهای تاریخ، انبیا الهی نقش موثری در هدایت بشریت داشته‌اند حضرت سلیمان نیز در برابر کفر و شرک زمان خویش ایستاد در قرآن کریم از حضرت سلیمان به عنوان یکی از شاکرین زبانی و عملی از نعمت‌های الهی نام برده است

زندگی فردی و اجتماعی انسان‌ها بدون اقتصاد شکوفا و رشد یافته، بسی تلخ دشوار و نکبت بار است حضرت سلیمان از پیامبرانی است که از ثروت زیادی برخوردار بود، چنانکه قرآن کریم در مورد سلیمان از سه موهبت بزرگ بحث می‌کند، اما با این همه نعمت آن حضرت مانند پاریسیان زندگی می‌کرد، آن حضرت سلیمان با سلطنتی که داشت، این ثروت را برای مساکین استفاده می‌نمود.

*قرآن کریم

۱. ابن اثیر، جزری، النهایه فی غریب الحدیث والاثر، قم: اسماعیلیان، بی چا، ۱۳۶۷.
۲. پورقلی، محسن، سیاست خارجی ایران قبل و بعد از انقلاب، تهران: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی. نمایندگی ولی فقیه. مرکز تحقیقات اسلامی، چاپ اول، ۱۳۷۸.
۳. رضایی اصفهانی، محمدعلی، تفسیر قرآن مهر، قم: پژوهشهای تفسیر و علوم قرآن، چاپ اول، ۱، ۱۳۸۷ ه.ش.
۴. طباطبایی، سید محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ پنجم، ۱۳۷۴ ه.ش.
۵. فاضل لنکرانی، محمد، آیین کشوری از دیدگاه امام علی (ع)، قم: مرکز فقهی ائمه اطهار (ع)، ۱۳۸۸.
۶. قرائتی، تفسیر نور، محسن، تفسیر نور، تهران: مرکز فرهنگی درسهای از قرآن، چاپ اول، ۱۳۸۸ ه.ش.
۷. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تهران: دار الکتب الاسلامیه، بی چا، ۱۳۶۳ ش.
۸. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، بیروت: دار إحياء التراث العربی، چاپ دوم، ۱۴۰۳ ق.
۹. مصباح یزدی، محمد تقی، اخلاق در قرآن، قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، چاپ نهم، ۱۳۸۳.
۱۰. _____، فلسفه اخلاق، قم: موسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی، بی چا، ۱۳۹۵.
۱۱. معین، محمد، فرهنگ معین، تهران: معین، چاپ اول، ۱۳۸۱.
۱۲. مغنیه، محمدجواد، ترجمه تفسیر کاشف، قم: بوستان کتاب قم، چاپ: ۱، ۱۳۷۸ ه.ش.
۱۳. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران: دار الکتب الإسلامیة، چاپ دهم، ۱۳۷۱ ه.ش.

۱۴. الهامی نیا و همکاران، علی اصغر، **اخلاق اقتصادی**، تهران : سپاه پاسداران انقلاب اسلامی. نمایندگی ولی فقیه، چاپ اول، ۱۳۷۶.

مقالات

۱۵. صالحی و همکاران، سید جواد، "بررسی تطبیقی مبادی و مبانی قدرت در اندیشه سیاسی غرب و اسلام مطالعه موردی اندیشه سیاسی رهبران انقلاب اسلامی ایران"، پژوهشنامه علوم سیاسی، ش ۴، ۱۳۹۲.
۱۶. مالک، محمد رضا، "جهانی شدن اقتصاد طرحی برای کنترل اقتصاد جهان"، ش ۲۴، ۱۳۸۱.